

Національна академія педагогічних наук України
Українська асоціація імені Василя Сухомлинського
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти

Збірник матеріалів
IX Міжнародної науково-практичної конференції
і XXIII Всеукраїнських педагогічних читань
«Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю:
Щоб у серці жила Батьківщина»

Луцьк
«Надстир'я»
2016

УДК 37.091.4

ББК 74.03

3-41

Редакційна колегія:

Сухомлинська О. В. —

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України;

Савченко О. Я. —

доктор педагогічних наук, академік
НАПН України;

Олешко П. С. —

кандидат історичних наук, доцент;

Вітюк В. В. —

кандидат педагогічних наук, доцент;

Луцюк А. М. —

кандидат педагогічних наук, доцент

У збірнику опубліковано матеріали учасників IX Міжнародної науково-практичної конференції та XXIII Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина».

Для фахівців та широкої педагогічної громадськості.

Матеріали відтворено з оригіналів, поданих до оргкомітету.

© Волинський інститут

післядипломної педагогічної освіти, 2016

© Сухомлинська О. В., Олешко П. С.

(упорядкування), 2016

ISBN 978-966-517-848-4

Зміст

Антонець Н. Б.	Книга як засіб формування національної свідомості дітей: з історії видання української навчальної літератури	7
Антонюк С. М., Герус О. А.	Національно-патріотичне виховання молоді – важлива місія шкільної бібліотеки	11
Батрун І. В.	Виховання громадянськості школярів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського як основна мета підготовки до життя	15
Богущ А. М.	Виховання любові до Батьківщини засобами рідного слова в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	19
Бондаренко В. В.	Виставка «Василь Сухомлинський – дитячий письменник»: структура, принципи створення, особливості функціонування	23
Борова В. Є.	Роль «чуття мови» у формуванні патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку	27
Вітюк В. В.	Професійний розвиток учителів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	32
Гайда Л. А.	Музеї, присвячені життю і діяльності Василя Сухомлинського, на його батьківщині – Кіровоградщині	37
Гергуль С. М.	Самоосвіта вчителя як джерело патріотичного виховання учнів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського	40
Горобець І. А.	Здоров'я та фізичне виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	45
Григор'єва Н. В.	Національно-патріотичне виховання в сучасній школі крізь призму ідей Василя Сухомлинського	48
Грона Н. В.	Текстотворча діяльність майбутнього вчителя початкових класів як засіб патріотичного виховання в педагогічному вимірі В. О. Сухомлинського	54
Дацюк М. І.	Виховуємо патріотів України	59
Дем'янюк О. Й.	Підвалини громадянського виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	62
Деркач В. Ф.	Творче впровадження педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського з питань патріотичного виховання в практику роботи НВК	68
Дикий О. Ю.	Питання військово-патріотичного виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	74

Добровольська Л. В.	Патріотичне виховання дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	76
Довгальова О. А.	Ідеї наступності у вихованні молодших школярів патріотизму в педагогіці В. О. Сухомлинського	80
Зайченко І. В.	В. О. Сухомлинський про виховання у дітей поваги до батьків, рідних, близьких	85
Заленська В. Є.	«Кімната казок Василя Сухомлинського» в освітньому просторі Уманського НВК «ЗОШ І–ІІІ ст. № 7 – колегіум	89
Зубко А. М., Жорова І. Я.	Патріотичне виховання дітей та молоді у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	93
Калініченко Н. А.	Уроки громадянського виховання	97
Кальчук М. І., Махня С. І.	Виховання у дітей любові до Батьківщини за ідеями В. О. Сухомлинського	102
Кардаш М. М.	Творча реалізація педагогічних ідей В. О. Сухомлинського та родинне виховання в сучасній школі	107
Кіндрат В. К.	Концепція формування патріотизму в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського	112
Кліш П. А., Хом'як А. П.	В. О. Сухомлинський про мовлення вчителя	119
Комінарець Т. В.	Особистість педагога в процесі патріотичного виховання молодших школярів (за педагогічною спадщиною В. О. Сухомлинського)	122
Костова О. В.	Виховання громадянина у світлі ідей В. О. Сухомлинського	127
Кочубей Т. Д.	Василь Сухомлинський: виховання патріотичних почуттів у дитинстві	133
Кучеренко І. А.	Елітарна особистість учителя у світогляді В. Сухомлинського й у вимірі сучасності	138
Кушнір В. А.	В. О. Сухомлинський про виховання любові до Батьківщини у початковій школі	142
Кушнір В. М.	Роль свободи у вихованні та розвитку старших дошкільників і молодших школярів у спадщині В. Сухомлинського	146
Лазаренко О. В.	Розвиток ідентичності в юнацькому віці: громадянський аспект	152
Лукашук О. С.	Виховання любові до Батьківщини за творчою спадщиною В. О. Сухомлинського	157

Луцюк А. М.	Батьківщина і патріотизм у творчій спадщині В. О. Сухомлинського і сьогодення	161
Мазилук Т. О.	Виховання любові до Батьківщини в дітей дошкільного віку	165
Мамчур Л. І.	Рідне слово як основний чинник формування національно-мовної особистості у лінгводидактиці В. О. Сухомлинського	170
Меленець Л. І.	«Батьківщина без мене обійтися може, я ж без неї – ні» (Думки Василя Сухомлинського про громадянське виховання дітей)	173
Мельник А. О.	Батьківщина починається з сім'ї (Втілення педагогічних ідей В. О. Сухомлинського щодо сімейного виховання дітей)	177
Мельник О. М., Лящук Л. С.	Виховання любові до Батьківщини змалку	181
Микитюк Г. Ю., Микитюк Н. М.	Психологія розвивального навчання як ланка філософії освіти Василя Сухомлинського	186
Міхно О. П.	Спадщина Василя Сухомлинського у виставковій діяльності Педагогічного музею України	194
Олешко П. С.	Серце патріота	199
Остапівський О. І.	Соціальні аспекти патріотичного виховання у творчій спадщині В. О. Сухомлинського	203
Петренко О. Б.	В. Сухомлинський про форми прояву патріотизму	205
Петрушина Л. І.	Принцип історизму на уроках у початкових класах	210
Попович С. В.	Василь Сухомлинський: як формувати патріотичні почуття	215
Рідкоус О. В.	Ідеї В. О. Сухомлинського щодо виховання громадянина-патріота і сучасність	219
Санівський О. М., Циганок О. О.	Концентр «Україна – ментальність, доля» у педагогічній спадщині В. Сухомлинського	225
Січко І. О.	Ідеї громадянського виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	229
Соколовська О. С.	Виховання у студентів громадянського обов'язку на засадах педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського	234
Суліма М. Г.	Патріотичне виховання через проєктні технології	244
Сусоловська Ю. А.	Виховання любові до Вітчизни з дитинства	247
Ткаченко В. І.	Василь Сухомлинський про роль мовної освіти у формуванні ідеї Вітчизни у школярів	251

Ткачук Л. В.	Виховання любові до Батьківщини на героїчних традиціях народу у виховній системі В. О. Сухомлинського	255
Ткачук М. М.	Уроки життя слова у формуванні ідеї Вітчизни в освітньо-виховній системі В. О. Сухомлинського	259
Ткачук Н. М.	Актуальні ідеї В. О. Сухомлинського щодо соціалізації підлітків та учнівської молоді	262
Тоцька Т. П.	Виховання національно-патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку за літературними творами В. О. Сухомлинського	267
Турчина Л. І., Казмірчук Н. М.	Патріотизм як психологічний феномен у спадщині В. О. Сухомлинського	271
Філоненко О. В.	Громадянське виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	276
Хомік С. А.	Виховання любові до Батьківщини у молодших школярів	280
Хомук І. П.	Національно-патріотичне виховання на уроках географії та в позаурочний час	284
Чикалова Т. Г.	Казкотерапія як засіб виховання любові до рідного краю у спадщині В. О. Сухомлинського	292
Шептицька Н. В.	Роль шкільного парку імені Василя Сухомлинського у вихованні учнів школи-родини	297
Ющенко В. В.	Українська література як ефективний засіб патріотичного виховання студентів ВНЗ І–ІІ рівнів акредитації в контексті ідей В. О. Сухомлинського	301
Юшук В. Л.	Окремі аспекти та результати дослідно-експериментальної роботи Підгайцівського НВК «ЗОШ І–ІІІ ступенів – гімназія»	304
Наші автори		310

5. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. — Т. 5 / В. О. Сухомлинський. — К.: Рад. шк., 1997. — 670 с.
6. Цюпа І. А. Василь Сухомлинський (Добротворець) / І. А. Цюпа. — К.: Молодь, 1973. — 333 с.

Меленець Л. І.

**«Батьківщина без мене обійтися може, я ж без неї — ні»
(Думки Василя Сухомлинського про громадянське виховання дітей)**

18–19 червня 1968 року в м. Києві пройшов III Республіканський з'їзд вчителів Української РСР. З доповіддю «Про стан і заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи» виступив міністр освіти УРСР П. П. Удовиченко. Він звернув увагу педагогічної і громадської спільноти на ті основні завдання, на розв'язання яких було зосереджено зусилля партії в період між 1959 (відбувся II з'їзд учителів) і 1968 роками, — здійснення восьмирічного всеобучу, поступове запровадження загальної середньої освіти та завершення до 1970 р. переходу на загальну середню освіту, підвищення якості навчально-виховної роботи в школі. Міністр зазначив, що знання учнів стали більш глибокими і міцними. Майже 40% вчать на «5» та «4» і «5», навівши як приклад школу Василя Сухомлинського, де панує «атмосфера творчого неспокою» [3, арк. 43–46].

Серед першочергових завдань також вбачалося неухильне розгортання мережі дошкільних закладів. Асигнування на розвиток освіти, культури і науки становило майже чверть загального бюджету УРСР. Це дало змогу за рахунок державного й ініціативного будівництва протягом останніх років ввести в дію дошкільних закладів на 900 тис. місць. Щороку на 45 тис. місць споруджувалося дошкільних закладів за кошти колгоспів. Міністр наголосив, що дошкільних закладів потрібно дедалі більше, адже саме на них покладається відповідальність за підготовку дітей до школи, і посилюється вона у зв'язку з введенням нових програм, в основу яких покладено ідею інтенсивного розумового розвитку з самого початку навчання дітей у школі. Тому першорядним завданням органів народної освіти повинні були стати раціональний розподіл і використання асигнувань, зважаючи на потреби всіх навчальних закладів. Особливу увагу було звернено на оснащення їх технічними засобами навчання (ТЗН), турботу про ширше їх упровадження в навчально-виховний процес як дошкільних закладів, так і шкіл [3, арк. 68–70].

П. П. Удовиченко процитував слова педагога-класика Костянтина Ушинського: «Учитель живе до тих пір, поки він учиться: як тільки він перестає вчитися, в ньому вмирає вчитель». Виказав надію, що кожен учитель зможе сказати

про себе словами Івана Франка «Завжди учень», адже, вважав доповідач, форм підвищення кваліфікації вчителів чимало, але основною з них є самоосвіта. Незалежно від того, які предмети вчитель викладає і в яких класах працює, він повинен наполегливо вивчати марксизм-ленізм, педагогічну теорію, постійно поглиблювати знання зі своєї спеціальності, цікавитися розвитком науки, культурним життям. Доповідач повідомив, що на допомогу вчителям Міністерство освіти видало відповідні програми, чимало методичної і педагогічної літератури, методистів. Багато матеріалів друкується у методичних і педагогічних журналах. Обов'язок кожного вчителя, зазначив міністр, вважати все це своїм підручним інструментом, без якого йому не обійтись, як найефективніше використати для підвищення своєї кваліфікації [3, арк. 73–74].

«У щасливий час живемо і працюємо ми, радянські педагоги: країна наша піднялась на таку вершину розквіту культури, про яку могли тільки мріяти найкращі мислителі людства» [3, с. 3]. Такими словами розпочав доповідь на III Республіканському з'їзді вчителів Української РСР директор Павлівської середньої школи Онуфрієвського р-ну Кіровоградської обл. член-кореспондент АПН СРСР, заслужений вчитель УРСР, член президії з'їзду Василь Сухомлинський.

За матеріалами стенограми з'їзду [3] та періодичних видань [2; 4] наведемо окремі тези його доповіді, що неодноразово переривалася гучними аплодисментами. На наш погляд, ці думки не лише не втратили актуальності, а й набувають значення значного важелю в системі виховання сучасного громадянина незалежної України від дошкільника до юнака.

«Серця наші охоплює почуття заслуженої гордості: серед усіх цінностей, що творить наш народ, ми, вчителі, творимо найвищу цінність – людину. За своєю логікою й суттю своєю наша професія, прекрасна і складна, натхненна і важка професія, є повсякденною турботою про майбутнє. Вища педагогічна мудрість нашої професії полягає в тому, щоб у серці кожної людини, яку ми виховуємо, найдорожчою святинєю стала наша Радянська Вітчизна, щоб у кожній юній душі в мініатюрі відбився портрет нашого героїчного народу. Нам, дорогі товариші, творити цю святиню і духовне осереддя людини – почуття обов'язку перед Радянською Вітчизною» [2, с. 3].

«Від нас залежить те, щоб кожен наш вихованець розумів і серцем відчував великі істини: Батьківщина без мене обійтись може, я ж без неї – ні. Багатьом загарбникам удалось побувати на нашій землі, але ніхто з них не став переможцем, нікому не вдалося зламати душу народу, підкорити його дух, посіяти байдужість до праху предків і до колоска хліба, вирощеного потом і мозолями на нашій землі» [3, арк. 97].

«Ми прагнемо, щоб серце кожного вихованця було зв'язане з рідною землею, з тим, що твориться і оберігається для суспільства, для народу, для Вітчизни» [3, арк. 98].

«Для того, щоб вихованець наш замислився над власним своїм життям, щоб, пізнаючи серцем і розумом великий світ громадянства, поставив перед собою питання: хто я і в ім'я чого живу на світі? Що я вже зробив і що мушу зробити для Вітчизни? – ми відкриваємо його очі й серце в минуле нашого народу так, щоб жива людина з радіщами своїми й тривогами, з любов'ю до рідної землі й з ненавистю до її ворогів, з патріотичною одухотвореністю стала рядом з нашим вихованцем. Ми розповідаємо своїм вихованцям про життя і боротьбу людей, які втілюють моральну красу й гордість Вітчизни. Ці розповіді – сторінки героїчної історії Вітчизни» [4, с. 3]. Василь Сухомлинський назвав прізвища діячів партії, воїнів як зразок, ідеал вірного служіння Батьківщині, як образи, які, осяваючи дитинство й отроцтво вихованців, допоможуть їм побачити самих себе.

«Саме в тому, що ідеал пробуджує думку про себе, про те, де мій корінь, що я повинен зробити для Вітчизни, й бачимо смисл того, про що образно говоримо – виховувати. Це значить запалювати юні серця від великого смолоскипу служіння Вітчизні» [3, арк. 100].

«Громадянство – найголовніший і найскладніший предмет школи. Жодного байдужого серця – це для нас альфа і омега виховання. Громадянське, патріотичне бачення рідної землі – це біль серця за все, що відбувається довкола, це гаряче прагнення бачити нашу Вітчизну ще кращою, багатшою, могутнішою, ніж вона є, одухотворена цим прагненням. Адже по-справжньому любить людина тільки те, що дісталось нелегкою, напруженою працею» [3, арк. 101].

Говорячи про величчя, доповідач акцентував увагу на досягненнях педагогів-кіровоградців, які не одне десятиліття удосконалювали систему трудового виховання дітей, та передав їхню впевненість, що «праця школярів, їх трудова діяльність – це не мода, а вічний вихователь. Праця – це та стежка, ідучи якою, людина піднімається до вершин морального благородства» [2, с. 3].

Тож на «великому святі, на цій великій раді про майбутнє школи» педагог-новатор виразив бажання, щоб до скарбниці педагогічної майстерності назавжди увійшов дух, ідейний зміст того, чим пройнятий труд у передових школах Кіровоградщини, – почуття відповідальності юнаків і дівчат на рівні з дорослими за те, що робиться на рідній землі, що на ній зростає [4, с. 3].

«Хай кожен пізнає громадянське щастя ще в дитинстві – хай відчуває себе не слабенькою билинкою, а могутньою гілкою на вічному дереві – Вітчизні. Навчимо ж своїх вихованців бачити Вітчизну очима патріота» [3, арк. 102].

«Перш ніж раз сказати про погане в рідному домі, десять раз зроби так, щоб поганого не було, – це прекрасне правило патріотичного виховання, це засіб попередження злорадства, байдужості» [3, арк. 102].

«Подивимось разом зі своїми дітьми навколо себе очима громадянина – і ми побачимо поле, де можна покласти сили для добування найбезціннішого багатства душі – справжнього почуття громадської любові до Вітчизни» [3, арк. 103].

«Радість громадянства, гордість за зроблене для людей, почуття власної гідності, що йде від творення чогось потрібного й корисного для людей, – вся ця

складність і багатогранність духовного світу в роки дитинства відкривається перед людиною тільки тоді, коли маленькому громадянину щось стало безмежно дорогим і рідним. А дорогим і рідним – часточкою власного серця – може стати лиш те, що дісталось нелегко» [3, арк. 104].

«Вихованці, яких ми ставимо на шлях громадянського життя, – це наша зорана нива й наш вирощений колос. Хай буде тучною наша нива! Хай буде повнозерним наш колос!» [3, арк. 105].

Закінчуючи виступ на III Республіканському з'їзді вчителів Української РСР, що передував Всесоюзному вчительському з'їзду 2–4 липня 1968 року, Василь Сухомлинський закликав присутніх віддати «всі свої сили, щоб творіння наших рук і нашої мислі – людина-громадянин, людина-патріот, людина-трудівник – щоб це найдосконаліше творіння було гідним нашого великого часу» [4, с. 3].

У доповіді В. Сухомлинський представив образ семирічного хлопчика, який уперше переступає поріг школи. Педагог закликав учителів ні на хвилину не забувати, що «через десять років Вітчизна дасть йому в руки зброю і поставить на захист кордону нашої країни, а як треба буде – то благословить на смертний бій з ворогом. Як же мусить жити наш вихованець оці десять років, щоб стати людиною з благородним і мужнім серцем громадянина і воїна, з ясным розумом і золотими, працьовитими руками? Ця думка хвилює серця вчителів. Ми прагнемо поставити усю виховну роботу так, щоб учень наш не просто перебував у стінах школи, а жив усі десять років великим, насиченим, багатим громадянським життям. Щоб бачив навколишній світ і сприймав його очима громадянина» [2, с. 3].

Василь Сухомлинський поділився досвідом ознайомлення з навколишнім світом маленьких дітей, які тільки-но переступили поріг школи. «Ми ведемо на околицю села, показуємо їм високу могилу, на вершині якої в тяжкі роки 1941 року стояв на смерть у бою проти фашистів наш радянський воїн. Проти нього йшов цілий батальйон фашистів, а він, знаючи, що це останній його рубіж і останні години життя, встав на смертний бій. Проти одного радянського воїна фашисти послали танк... Він загинув, але лишився непереможеним. Перед очима, перед відкритими серцями юних громадян постає людина, що втілює в собі велич Вітчизни» [2, с. 3].

М. Д. Зубалій, досліджуючи питання розвитку поняття «військово-патріотичне виховання» у педагогічній літературі, зауважив, що одним із перших застосував цей термін Сухомлинський, увівши його до назви своєї доповіді, з якою виступив 18 вересня 1968 року на засіданні педагогічної ради Павлівської середньої школи [1].

Отже, на III Республіканському з'їзді вчителів, який було скликано для обговорення питань про стан і дальший розвиток освіти й педагогічної науки, Василь Олександрович коротко представив набутий досвід громадянського виховання дітей на засадах гуманізму, висунув для обговорення актуальні завдання формування сучасної людини, виховання у молоді свідомого ставлення до праці, стійких ідейних переконань, високих моральних якостей патріотів, причетності

до історичної долі Вітчизни та народу, усвідомлення себе як повноправного громадянина своєї країни.

Література

1. Зубалій М. Д. Розвиток поняття «військово-патріотичне виховання» у педагогічній літературі [Електронний ресурс] / М. Д. Зубалій // Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/3631/1/42.pdf> - Назва з екрана.
2. Нам – творити найдорожче [Текст] // Рад. Україна. – 1968. – 19 черв. – С. 3.
3. Стенограма III Республіканського з'їзду вчителів Української РСР. – Т. II. 18 червня 1968 р. [Текст] // Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. ф. № 166, оп. № 15, спр. № 6258, арк. 223.
4. Щоб нива колосилась [Текст] // Рад. освіта. – 1968. – 19 черв. – С. 3.

Мельник А. О.

Батьківщина починається з сім'ї (Втілення педагогічних ідей В. О. Сухомлинського щодо сімейного виховання дітей)

Засвоєння духовного багатства, яке тисячоліттями створювала українська нація, є метою і змістом виховання сучасної повноцінної особистості.

Плекання національної свідомості й самосвідомості, прищеплення моральних ідеалів та ціннісних орієнтирів починається з раннього дитинства, з перших років життя дитини. Виняткову роль у цьому процесі відіграє формування переконань, норм, принципів, правил, звичок суспільної та особистої поведінки, передання традицій роду і народу, що у своїй єдності й взаємозв'язку становлять основу культури суспільства та кожної окремої людини. Суверенній Україні потрібні громадяни, які мають глибоко усвідомлену життєву позицію, налаштовані патріотично й водночас толерантно, з повагою ставляться до інших людей, їхніх національних культур. Зростити й виховати таку генерацію українців, духовно багатих особистостей можна за умов розвитку національної освіти, у якій би система виховання, навчання і розвитку ґрунтувалася на передових ідеях вітчизняної і зарубіжної філософії, засадах української етнопедагогіки, прогресивній науково-педагогічній думці і яка б органічно синтезувала суспільні освітні впливи на родинне виховання.

Одним із завдань української системи освіти є пробудження і виховання в кожній дитині патріотичних почуттів, залучення її до вищих цінностей: любові до батька й матері, родичів, своїх предків, рідної землі, минулого народу, національних традицій і звичаїв, синівської любові до Батьківщини – України, готовності захищати її від будь-яких посягань.